

кого права не започаткувало процес створення міського самоуправління в Україні, а лише певною мірою модифікувало вже існуючі форми самоуправління. Надання українським містам нових привілеїв на основі магдебурзького права було, по суті, лише юридичним оформленням складних соціально-економічних та самоврядних процесів. І в кінцевому підсумку, на думку багатьох фахівців, магдебурзьке право в українських містах було не німецьким, а українським муніципальним правом, що виникло внаслідок злиття та певного перетворення українського звичаєвого права з видозміненими і пристосованими до місцевих умов елементами інших правових систем.

Список літератури: 1. Коваленко А. А. Теорія і практика місцевого самоврядування в Україні: Монографія. К., 2002. 2. Котик А. Я. Магдебурзьке право, як основа місцевого самоврядування у Східній Галичині // Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика: Матеріали щорічної науково-практичної конференції 23 січня 2003 р./За заг. ред. А. Чемериса. Львів, 2003. Ч.1. 3. Кіселічник В. Про надання українським містам у XIV–XVII ст. Магдебурзького права // Право України. 1996. № 9. 4. Резніков А. В. Магдебурзьке право в Україні // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. Науково-теоретичний журнал. Вип. 1. Луганськ, 1998. 5. Сас П. М. Феодальні міста в кінці XV – 60-х роках – XVI в. Київ, 1989. 6. Антонович В. Українські міста//Розвідки про міста і міщанство на Україні-Русі в XV–XVIII ст., Львів, 1904. Ч.2. 7. Статус Великого князства Літоуського 1588. Мінськ, 1989. 8. Полянська-Василенко Н. Історія України: В двох томах. Т.1: До середини XVII століття. К., 1995. 9. Тарановський Ф. Обзор памятников магдебургского права западных городов литовской эпохи. Варшава, 1897. 10. Резніков А. В. Магдебургское право и развитие системы местного самоуправления в Украине // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. Науково-теоретичний журнал. Спец. випуск. Ч. 2. Луганськ, 2001. 11. Багалій Д. Магдебурзьке право на Лівобічній Україні // Розвідки про міста і міщанство на Україні-Русі в XV–XVIII ст. Львів, 1904. Ч. 2. 12. Петровський М. Надання Ніжину магдебурзького права у 1625 році // Чернігів і північне Лівобережжя: Огляд. Розвідки. Матеріали.. К., 1928.

Надійшла до редакції 22.09.06

В. А. Греченко

КОНТРОЛЬ ЗА ПРЕСОЮ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ (1926 – 1932 РР.)

Процес формування тоталітарної системи в СРСР складався, на нашу думку, з декількох етапів. Завоювавши контроль у руках, більшовики почали діяти спочатку як **урядова** (коли в руках ще були представники інших партій), а потім як **державна** партія. Комуністична партія протягом першої половини 20-х рр. еволюціонувала за такими основними напрямками:

- перетворення партії з революційної організації, спрямованої на повалення старих політичних інститутів та заміну форм власності, на державну партію;
- створення монопольного становища шляхом усунення інших партій;

– зосередження реальної влади в руках невеликого керівного партійного центру [1, с. 109, 110].

Важливою передумовою та чинником таких процесів було встановлення контролю за пресою. При однопартійній системі, яка виникла в СРСР, більшовицька партія сама здійснювала взаємозв'язки з усіма структурними підрозділами політичної системи. Практична конкуренція за владу з іншими політичними організаціями відійшла в минуле, не стало й можливості чергування у реалізації влади різних політичних сил, відсутнім було міжпартійне суперництво, інші партії витіснили з політичного поля, влада здійснювалася обмеженим колом апарату – партократією.

Важливим елементом тоталітарної системи контролю була цензура. Створена ще у 1918 р., радянська цензура (Революційний трибунал уряду), крім охорони військових таємниць, повинна була займатися виявленням «злочинів і вчинків проти народу, здійснених шляхом використання друку». У 1922 р. було створено Головне управління у справах літератури і видавництва (Главліт), інструкція якого вказувала, що радянська цензура повинна здійснювати контроль за будь-якою інформацією з військової, політичної, ідеологічної точки зору. Одним з основних завдань було «недопущення до друку статей, які мають ворожий характер щодо комуністичної партії та радянської влади», «вилучення зі статей найбільш гострих місць (фактів, цифр, характеристик), що компрометують радянську владу і комуністичну партію». Інструкція передбачала використання політичної цензури як одного із засобів утвердження моноідеологічного інформаційного простору, лакування дійсності, викривлення об'єктивної інформації, недопущення критики офіційної влади.

Працівники політконтролю перевіряли друкарні, книжкові склади, магазини, переглядали віддруковані видання, топографічні карти, фотографії, кінострічки, поштові марки, що вивозилися за кордон і ввозилися в республіку, здійснювали нагляд за театрами, цирком та іншими видовищними установами [2, с. 462].

Особлива увага приділялася у цьому плані періодичній пресі. На XIV з'їзді ВКП(б) (1925 р.) підкреслювалося: «... завдання керівництва пресою тим більше висувається перед нами, що у складі наших відповідальних працівників преси до сьогодні 38% складають вихідці з інших партій, а у складі працівників, які керують нашою національною пресою, що виходить національними мовами, ми не маємо жодного комуніста зі стажем до 1918 року» [3, с. 82–83].

У 1926–1932 рр. ЦК ВКП(б) Оргбюро і ЦКК прийняли 34 постанови, в яких розглядалися основні питання роботи засобів масової інформації та визначалися їх завдання [4, с. 142–186, 510–519]. Самий лише перелік найважливіших з них свідчить про постійний

контроль і увагу компартійних органів до засобів масової інформації: «Про постанову відділу партійного життя в «Правді» (17 грудня 1926 р.), «Про постанову відділів партжиття в газетах» (24 грудня 1926 р.), «Про відділ партійного життя «Правди» (14 грудня 1928 р.), «Про кадри газетних працівників» (11 листопада 1930 р.), «Про сільську районну та низову пресу» (18 січня 1931 р.), «Про фабрично-заводську пресу» (від 19 серпня 1932 р.).

Виконуючи волю центральних московських органів компартії, українське компартійне керівництво постійно приділяло увагу роботі місцевої преси. Її діяльність була предметом обговорення на пленумах ЦК КП (б)У, щодо неї приймалися рішення Політбюро та Оргбюро ЦК КП (б)У. Лише у 1926–1927 рр. питання контролю роботи преси тричі розглядалося на пленумах ЦК КП(б)У і систематично ставилося на засіданнях Політбюро і Оргбюро ЦК [5, с. 4].

Оргбюро ЦК КП(б)У у своїй постанові від 14 серпня 1926 р. «Про стан періодичної преси в Україні та зміцнення кадрів працівників преси» вимагало від місцевих партократів покращання практичного керівництва і постійного інструктування редакцій з найважливіших питань міжнародної та внутрішньої політики. Рекомендувалося також включати в план роботи окружних партійних комітетів питання про роботу місцевої преси, про участь преси у проведенні тих чи інших кампаній [6, с. 321–323].

Безпосереднє керівництво пресою в країні покладалося на відділ преси ЦК КП (б)У, який у даний період очолював А. Хвиля. Через відділ преси, як відзначалося у постанові ЦК КП (б) У «Про роботу радянських органів, які видають питанням преси» від 23 серпня 1926 р., ЦК здійснює ідеологічне і політичне керівництво радіо-пресою [7, с. 6]. Політичне керівництво також покладалося і на агітпропвідділ [8, с. 79]. Для посилення партійного керівництва редакціями центральних газет, «підвищення ідейно-політичного рівня керівних працівників редакцій і наближення їх до апарату» ЦК ВКП(б) у лютому 1928 р. організував при відділі преси ЦК кабінет редакторів [9].

Діяльність відділів преси національних компартій знаходилась у полі постійної уваги відділу преси ЦК ВКП(б). Зокрема, у липні 1927 р., колегія відділу преси ЦК ВКП (б) заслухала звіт відділу преси ЦК КП(б)У про його роботу і стан преси в Україні, визначивши роботу як задовільну. Колегія визнала необхідним посилити керівництво газетами при висвітленні ними основних політичних та господарських кампаній, покращити роз'яснювальну роботу преси про політику партії у сфері національного питання [10, с. 75].

Для керування низовою пресою і діяльністю її активістів при агітаційно-пропагандистських відділах створювалися сектори преси, комісії зі справ преси, призначалися інструктори. Ці органи створювали з урахуванням масштабів округу. При Київському

окружкомі був сектор преси, при Сталінському, Ізюмському ОПК, Червонозаводському РПК – комісії зі справ преси, при Куп'янському, Артемівському ОПК – інструктори зі справ преси [11].

Для вивчення роботи окремих газет партійними органами створювались спеціальні комісії. Так, для розгляду питання про діяльність газети «Луганська правда» Луганським окружкомом була створена спеціальна комісія, яка відзначила, що при висвітленні окремих партійно-політичних питань були допущені помилки, мало місце неточне висвітлення окремих матеріалів і фактів. З метою недопущення подібних явищ, Луганський окружний комітет компартії вирішив зміцнити редакційний апарат необхідними кваліфікованими працівниками і звернутися з клопотанням до ЦК КП (б)У про те, щоб останній надіслав у Луганськ кваліфікованого журналіста для роботи відповідальним секретарем редакції газети [12, с. 161, 164]. Кандидатури відповідальних працівників газет, як правило, обговорювались і затверджувались на засіданнях бюро окружкомів та райпарткомів. Ця робота дала необхідні результати. Вже до 1 серпня 1927 р. частка редакторів зі стажем від 17-ти до 20-ти років збільшилась з 56,4% (на 1 жовтня 1925 р.) до 63,1%, а відсоток тих, хто перебував раніше в інших партіях, знизився з 45,9 % до 39,9 % [13].

Наприкінці 1930 р. ЦК ВКП (б) знову провів аналіз журналістського складу газет і прийняв постанову «Про кадри газетних працівників». У ній була визначена чітка система підготовки та перепідготовки журналістів. Передбачалося, що працівників центральних, республіканських, крайових і обласних газет готують курси марксизму (редакторський відділ), Інститут літератури та мови Комуністичної академії. Середню ланку цих газет, а також редакторів крупних районних і міських газет готує Комуністичний інститут журналістики [14, с. 149].

Для посилення «спрямовуючої» роботи керівництво компартії України регулярно проводило наради редакторів, конференції та з'їзди працівників преси. Зокрема, Всеукраїнська агітпропнарада, яка відбулася у грудні 1929 р., відзначила, що «преса захоплюється висвітленням негативних явищ, але не дає позитивного досвіду, щоб за його допомогою навчити відстаючих краще працювати» [15]. Таким чином, було подано сигнал до посилення лакування дійсності і роздмухування славослів'я навколо реальних та уявних успіхів. Як правило, у роботі таких нарад брали участь представники відділу преси, а підсумки підбивалися ЦК КП(б)У [16, с. 75]. Аналогічні наради проводились окружними комітетами компартій, масовими секторами газет [17].

Посиленню контролю за пресою сприяли й так звані «місячники преси», коли компартійними організаціями організовувались зустрічі з читачами та місцевими жителями, створювались «куто-

чки преси», проводились огляди газет, різноманітні виставки [18]. Слід відзначити, що такі зустрічі переслідували різні цілі. З одного боку, виховані відповідним чином читачі впливали на роботу газет, з іншого – ці зустрічі слугували ще одним знаком впливу на маси. Був і певний позитив у таких зустрічах – поліпшення роботи редакцій та зв'язків з читачами.

Тісна «прив'язка» до партійних комітетів виявлялася і в тому, що все більше поширювалася практика залучення редакторів газет до складу відповідних компартійних комітетів. Вже в серпні 1927 р. 50% редакторів окружних газет були членами відповідних партійних комітетів [13].

Вихованню у дусі «генеральної лінії партії» сприяла й робота партійних осередків самих редакцій. Наприклад, за ініціативою партійного осередку газети «Комуніст» для журналістів, письменників та редакторів Харківщини було проведено цикл лекцій з питання марксистсько-ленінської теорії та поточної політики [19].

Однією з дієвих форм контролю за пресою були так звані огляди преси. У постанові «Про сільську районну та низову пресу» від 18 січня 1931 р. ЦК ВКП(б) дає вказівку «налагодити систематичні огляди районної та низової преси в республіканських, крайових, обласних газетах, прирівнявши огляди за їх значенням до передових редакційних статей» [14, с. 151]. У квітні того ж року ЦК ВКП(б) зобов'язав «центральної, обласні та районні газети систематично вміщувати огляди заводських, колгоспних і радгоспних стінних та урядових газет, критикуючи їх помилки і показуючи досягнення ...» [14, с. 155–156].

Розуміючи значення преси як засобу масової пропаганди, агітації та інформації, а також враховуючи зростання грамотності населення, державна партія збільшила кількість газет та їх наклад. Кількість газет у республіці зросла з 187-ми назв у 1926 р. до 1529-ти у 1932 р., а разовий наклад, відповідно, з 1270-ти – до 6028-ми примірників [20, с. 172].

Таким чином, документів свідчать, що у вказаний період преса знаходилась під постійним та жорстким контролем комуністичних органів. ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, місцеві партійні органи з різним ступенем ефективності та вміння, але цілеспрямовано «тримали» пресу у лещатах «генеральної лінії», яка гнучко колівалася під впливом ньюсмейкера №1 СРСР – товариша Сталіна.

Список літератури: 1. Греченко В.А., Ярмиш О.Н. Україна в добу «раннього» тоталітаризму. Х., 2001 2. Історія державності України. (кер. авт. кол. Греченко В.А.). Х., 2004. 3. XIV съезд ВКП(б). Стенографический отчет. М.-Л., 1926. 4. Підраховано автором за: «О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении. Сб. док. и материалов. М., 1972. 5. Красная печать. 1927. №14 –15. 6. Культурне будівництво в Українській РСР. К., 1959. 7. Известия ЦК ВКП(б). 1926. №35–36. 8. ЦДАГОУ. Ф.1. Оп.1. Спр. 1713. 9. Коммунист. 1928. 28 февраля. 10. Червона преса. 1927. №5. 11. ДАКО. Ф.10408. Оп.1. Спр. 129. Арк.3; ДАДО. Ф. 9. Оп.1 Спр. 579. Ар. 17. ДАХО. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 482. 12. ДАЛО. Ф. 34. Оп. 1. Спр.105. 13. Лакиза П. Преса й парторганізації // Комуніст.

1927. 18, 20 вересня. 14. КПСС о средствах массовой информации и пропаганды. М., 1979. 15. Всеукраинское агитпроповещение // Пролетарий. 1929. 31 декабря. 16. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1145. 17. Пролетарий. 1929. 5 березня; Харківський пролетар. 1931. 8 лютого. 18. Луганская правда. 1931. 11 февраля; 1932. 2, 4 октября; 2 ноября. 19. Комуніст. 1931. 18 січня. 20. Преса Української РСР (1918–1975). Наук. стат. дов. X., 1976.

Надійшла до редакції 15.11.06

О. С. Пироженко

ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ ЙОМУ ВИДИ ПОКАРАННЯ У ВІТЧИЗНЯНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII СТ. – ПОЧАТОК XX СТ.)

Реформа національного законодавства про кримінальну відповідальність мала своїм наслідком прийняття 5 квітня 2001 р. нового кодифікованого акта. Серед суттєвих змін та новел, якими новий КК відрізняється від свого попередника, є визначення у ньому поняття покарання у виді позбавлення волі, значне розширення кола покарань, не пов'язаних з ізоляцією винного від суспільства. Зі змісту ст. 63 КК випливає, що позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на строк від одного до п'ятнадцяти років до кримінально-виконавчої установи. У системі покарань позбавлення волі є найсуворішим видом покарання, яке в найбільшій мірі обмежує права та свободи засуджених. Разом з тим аналіз норм нового КК свідчить, що проблема широкого застосування позбавлення волі на сьогодні залишається вельми актуальною. Не зважаючи на розширення переліку видів покарання, альтернативних позбавленню волі, останнє, як і в КК 1960 р., передбачається досить широко в санкціях статей Особливої частини. Тенденцій до скорочення його використання майже не вбачається. У той же час дуже низьким залишається відсоток застосування судами покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. На нашу думку, для з'ясування причин розповсюдженості позбавлення волі необхідно зробити ретроспективний погляд на становлення даного виду покарання, порівняти з альтернативними йому видами покарання, які застосовувалися у той же час.

Проблеми покарання у вигляді позбавлення волі та альтернативних йому видів покарання були предметом досліджень, які проводили Л. В. Багрій-Шахматов, О. В. Беца, М. В. Вербенський, І. М. Гальперін, В. М. Дрьомін, О. М. Джужа, В. А. Льовочкін, В. Т. Маляренко, В. М. Трубніков, В. І. Тютюгін, І. Я. Фойницький та ін. Історичні аспекти застосування позбавлення волі та альтернативних йому видів покарання розглядалися в роботах І. Г. Богатирьова, В. І. Рудника, С. Ю. Соцького, С. В. Черкасова. Однак, не зважаючи на інтенсивність та широкий спектр досліджень проблем позбавлення волі, науковці не приділяють достатньо уваги процесу становлення позбавлення волі як виду криміна-